

МЕЖІ НЕСВІДОМОГО В ПСИХОАНАЛІЗІ Ж. ЛАКАНА

Юрій Гурський, бакалавр історії та археології, студент-магістр ОНП «Нейропсихологія»,
психолог-консультант
Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка
м. Київ, Україна

THE FRONTIERS OF THE UNCONSCIOUS IN THE PSYCHOANALYSIS OF J. LACAN

Yuriy Gurskiy, Bachelor of History and Archeology, Master student in the educational
and scientific program «Neuropsychology», counselling psychologist
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0008-5337-132X>
Gurskyyuriy@gmail.com

Вступ. Поняття «несвідомого» має глибоко дискусійний характер, особливо в сучасному світі – у світі реалізації парадигми емпіричного детермінізму. Наукового дискурсу інстанція несвідомого, як це зазначає Ж. Лакан в одинадцятому семінарі, просто не торкається (Lacan, 1981), саме такою є базова епістемічна конфігурація та процесуальна установка сциєнтиського дисциплінарного процесу. Лінгво-семіотичні практики університетів термінологічно, концептуально поглинають реєстр Реального досвіду (через інструменталізацію логіки ототожнення знака, або змінної в науковому акті мовлення, за В. Квайном, та константи-об'єкта, або ж референта, «речі-у-собі» (Бадью, 2009)), не залишаючи простору для наявності дискретностей та розривів, зяянь синхронічного хаосу, яким і є несвідоме. У цьому легко переконалися, звернувшись до такого жанру академічного дискурсу, як наукова стаття. Наприклад, натеper Американська психологічна асоціація, як повідомляється на її офіційному онлайн-ресурсі, рецензує «близько 90 журналів». Кількість можливих публікацій вражає як у суто метричному контексті, так і в контексті змістовної полімодальності матеріалів (American Psychological Association). Усі журнали підкоряються певним вимогам,

до всіх застосовуються універсальні схематизми та структурні критерії. Читаючи подібні статі, ми можемо помітити моністичність застосовуваних мовних засобів, відсутність авторського стилістичного забарвлення, що самі представники наукової сфери вигідно для себе верифікують як критерій об'єктивності, установку на формалізацію та побудову стандартів. Та чи дійсно наука як сфера реалізації позначників має об'єктивний характер? Чи дійсно несвідоме анігілюється, «вбивається» дискурсом суворой термінологічної реальності (опозиційно до Реального як того, з чим встановлює відносини конективності невротична структура через несвідоме)?

Мета цієї статті – реконцептуалізувати явище несвідомого не тільки як індивідуального ефекту кастрації, але і як універсальної макрокультурної сутності, виникнення якої пов'язане з операціоналізацією суб'єктом позначника (S1) психоаналітичного бажання.

Виклад основного матеріалу (обговорення). Насправді, проблематика несвідомого значно більш глобальна, ніж здається, і далі я це спробую довести. Вона охоплює не тільки феномени наукового семіозису, продукування текстів із максимально фіксованим значенням лексичних одиниць, але й більшість «конвенціональних» соціокультурних сфер,

у тому числі політики, мистецтва, кінематографу. Відомою є парадоксальна епістемічна ситуація, коли психоаналітик звертається (спробуємо провести уявний експеримент) до принципів класичного соціологізму, загально-психологічного мислення або ж інших відомих дисциплінарних гносеологічних стилів. Феноменологічно її можна описати як відчуття «чогось ще» (мабуть, більшість фрейд-лаканівських фахівців маркували б таку чуттєву репрезентацію «небажанням вписуватися в радикальний редукціонізм імагінативного»). Нібито за аналітичним апаратом застосованої методології є додатковий рівень пізнання, який, так би мовити, «відгукується» з проханням звернутися до нього. Я вважаю, що подібні особливі відчуття можуть бути теоретично осмислені та проаналізовані. У їхній основі лежить головний постулат цієї роботи: несвідоме є макрокультурною інстанцією, яка специфічним чином активізується суб'єктом, що ідентифікувався з диспозицією на дослідження питань сексуальності. Нижче я спробую це детально обґрунтувати.

Насамперед уточнимо, що для пояснення проблематики несвідомого не можна залишатися на рівні відомих мовних інтуїцій, схем повсякденного (тим паче наукового) вживання позначників. Саме тому Ж. Лакан на пізньому етапі своєї творчості все частіше звертається до топологічного мислення. Математичні принципи дають більше евристичних можливостей для ілюстрації, просторового розміщення психічних феноменів. Зупиняючи «розгортання» метонімічної (синтагматичної) множинності позначників, топологічна поверхня з точки зору формальної прокламації «фіксує істину». Принциповим це є і в контексті експлікацій несвідомого, парадоксальний характер якого складно охопити лінгвістичними описовими процедурами. Х.-Д. Назіо у своєму лекційному циклі, присвяченому лаканівському аналізу, зазначає – дещо, звісно, радикалізуючи оригінальну епістемологію Ж. Лакана, – що несвідоме може бути створено виключно в трансферентному сетінгу, під час спілкування аналітика та аналізанда (Nasio, 1998). Тобто за межами подібного інтерсуб'єктивного співіснування (чи можемо ми прийняти дану точку зору?) основний предмет психоаналізу втра-

чається або ж робиться непомітним. Подібна теоретична максима видається вкрай продуктивною стосовно тематики саме меж, «фронтирів» несвідомого, яка начебто сама по собі натякає на певні візуально-просторові локалізації. Спробуємо більш детально зануритися у вислів Х.-Д. Назіо.

Якщо аналітик вміло поводить себе стосовно т. зв. «лінії навіювання», відмовляючи у задоволенні demands аналізанда, виникає перспектива для артикуляції певних регресивних позначників, завдяки яким стає можливою «лінія трансферу» [Lacan, 2020]. Суб'єкт артикулює те, що його дивує, що здається йому більшим, аніж він сам (він сам еготичний, тобто в якості дзеркального образу). Він артикулює певний закон свого буття, позначник бажання S1. Подібна зустріч, згідно з Х.-Д. Назіо, є чи не єдиним правильним методологічним рішенням стосовно дослідження несвідомого. Але як все ж таки бути зі впевненістю багатьох людей, обізнаних у теорії психоаналізу, у тому, що навіть у незнайомих людей архітектоніку несвідомого все рівно можна «розгледіти», стикнутися з нею? Не варто забувати, що дискурсивні структури Ж. Лакана описуються ним як щось більш значуще, ніж просто мовлення суб'єкта [Lacan, 1991]. Дискурс аналітика, таким чином, ми схильні вважати макрокультурним явищем, реалізацію якого не можна редукувати до феноменології виключно «кабінетного пропрацювання» (проте використання поняття дискурса аналітика в цьому випадку сповнене двозначностей, і його можна поки що залишити в стороні).

Несвідоме – це насамперед ефект підпорядкування суб'єкта порядку Символічного, його інтегрованості в інтеріорізований ланцюг позначників. Хоча певні відносини з позначником конструюють навіть тварини (їм, наприклад, доступні відомі вербальні команди, вони сприймають різні «логічні» стани побутових речей на кшталт відкритих та зачинених дверей, специфічним чином реагують на лінгвопрагматику), жодна жива істота, окрім людини, не здатна продукувати складні концептуальні системи з безкінечним потенціалом варіативності. Насамперед це трапляється завдяки володінню мовою.

Р. Якобсон у своїх працях також розглядав феномен несвідомого через певні синхронічні впливи мови. Посилаючись на М. Крушевського та школу Ф. де Сосюра, він вказує на екзистенційну незалежність розвитку дискурсивного від безпосередньо людських інтеракцій. У роботі «On the Linguistic Approach to the Problem of Consciousness and the Unconscious» мовлення чітко концептуалізується як субстанційний апарат інтерполяції (та інтерполяції – якщо дещо поглибити дану тезу – через аналітичний акт) індивіда (Jakobson, 1985). Звісно, разом із семантикою символічного людина сприймає граматико-синтаксичний закон, лінгвістичний порядок опису життя. Саме цей закон, який підкріплюється сімейними міфами та рольовими взаємодіями, слід вважати фундаментальним внеском Імені-Батька у прокреацію Символічного, а разом із ним – «тканини» несвідомого досвіду, що базується на динаміці позначника (в даному контексті – позначника «як-витісненої-альтерності-закону»).

Інтригуючий момент у праці Р. Якобсона пов'язаний із роздумами Е. Сепіра. Обидва вчені узгоджено зазначають, що існують соціальні несвідомі форми суспільної поведінки, про які пересічний індивід нічого не знає (Jakobson, 1985). Такий вид «випадковості» від «незнання» натякає на тези Ж. Лакана про розгортання любові між двома «несвідомими знаннями» (Lacan, 1999). Ми діємо як коханці, діємо згідно із суспільними нормами та канонами в «морі» символічного, проте чи знаємо ми про те, що головний мозок кожного з нас у фоновому режимі обробляє тисячі відірваних один від одного позначників, що синергічно дають ефект суб'єкта несвідомого та забезпечують потужність механізму потягу? Одне тільки це твердження ставить під сумнів традиційний психоаналітичний погляд на кордони сфери несвідомого. Таким чином, суспільне середовище і циркуляція в ньому позначників фактично визнаються Р. Якобсоном і Е. Сепіром фундаментальною основою несвідомого. Єдине, до чого в плані буквального вираження не доходять лінгвісти (і до чого пізніше дійшов Ж. Лакан), – це відома гіпотеза про те, що особисте, суб'єктивне несвідоме структуроване таким самим чином,

яким структуроване мовне середовище в цілому, що воно також являє собою конфігурації ланцюжків сигніфікантів.

Е. Сепір, крім того, у своїй відомій доповіді 1927 року зауважував, що «в нормальному обороті життя шкідливо сприяти розвитку в індивіда свідомого ставлення до культурних моделей. Здорова несвідомість форм соціалізованої поведінки, якими ми володіємо, точно так само необхідна для суспільства, як для фізичного здоров'я – психічне незнання діяльності внутрішніх органів» (Sapir, 1927). Хоча теза Е. Сепіра дещо «пронизана» неадекватним (або, як мінімум, малоадекватним) моралізмом, примітно, що він з великою наполегливістю розглядає структури культурного простору з точки зору знання людей, яке в них є (яке знову ж таки їх направляє), але про яке вони нічого не знають. У цьому сенсі індивідуальне несвідоме, структуроване подібно до мови, дійсно нічим не відрізняється від колективних форм символічної організації, що, однак, неодноразово зауважував і Ж. Лакан. І те, й інше – продукт радше позитивності невідання, наявності відсутності, або присутності нестачі. Різниця лише в тому, що макросоціальні позначувальні ланцюжки часто є продуктом спільної діяльності багатьох суб'єктів. Проте генералізуючою властивістю цих семіотичних послідовностей є те, що вони поступово утворюють загальне тло бажання, загальне організаційне тло несвідомого, з яким частково ідентифіковані окремі суб'єкти. Кожен суб'єкт «вписаний» у це тло – домінантне в суспільстві Ім'я-Батька (або Імена) – по-різному, і при цьому кожен суб'єкт зберігає в собі його «ядерний компонент». Приміром, спільні місця несвідомого цілком реально виокремити в окремих частках уявного дискурсу колективного авторства. Під цим «лейблом» можна розглядати ті самі наукові монографії або колективну публіцистику. Хоча рівень окремих суб'єктів залишається для нас недоступним, продукт колективного задіювання позначників є вкрай важливим дейксісом для вказівки на фундаментальний компонент (глибоко навантажену лібідо частину сигніфікаційного ланцюга) бажання кожного з авторів того чи іншого твору. Навіть якщо цих авторів ми не знаємо.

З роботами конкретних персоналій (художників, поетів, навіть психоаналітиків) справи виглядають більш прозоро (власне, мої роздуми передусім пов'язані з такими – індивідуалізованими – прикладами, тоді як групові ефекти несвідомого, скоріше, є предметом подальших досліджень цієї теми).

У процесі осмислення структур перенесення до схожих висновків неодноразово приходив О. Смулянський, однак важливим завданням цієї статті є саме розробка комплексного, системного фреймворку в контексті пред'явлення цієї логіки, а також демонстрація того, що центральну роль у цій логіці відіграє саме динаміка «open / closed» несвідомого (але зовсім не діалектика трансферу та любові). У структурному психоаналізі навіть парціальність потягів може бути зрозуміла, тільки якщо ми виходитимемо з їхньої фрагментації порядком сигніфікаторів. З тієї ж причини набуває психічного сенсу тіло як джерело сексуального задоволення (Van Haute, 2002). Отримуємо ми ці схематизми драйвів, їх розписаність саме через зовнішні абстрактні впливи аудіально-фонематичного та візуально-текстового. Сам Ж. Лакан зазначав, що міг би реконструювати бажання інших психоаналітиків, спираючись на їхні тексти. Так чому ми не можемо визнати інтерпретативну правомірність тих чи інших культурних (наукових, політичних, художніх) патернів? Насправді психоаналітичне ком'юніті у своїй безпосередній діяльності це визнає, однак ніяк не наважується провести процедури перевизначення та семантичного розширення базових психоаналітичних понять. Безсумнівно, на даний момент ми не вийшли за межі того, що було відомо (тією чи іншою мірою) етнографії та антропології середини минулого століття, а отже, і Ж. Лакану. Треба зробити ще декілька кроків уперед, щоб досягнути «паралаксного ефекту» погляду на несвідоме як на певну глобальну «логічну субстанцію».

Д. Мелард, коментуючи експлікації едипального комплексу та появу Его-Ідеалу, підкреслює роль психічної операції, в ході якої батько замінюється позначником. У результаті психічний світ суб'єкта перетворюється в «історію-як-Історію», тобто наратив, що розуміється підкреслено в символічній манері

(Mellard, 2006). Яким чином суб'єкт сприймає фігури для формування Его-Ідеалу? Звісно, він бере їх із культури при стохастичній динаміці сімейних впливів: їх то багато, то не дуже, однак найбільш інтенсивним постачальником позначників для дитини залишається соціальна система. Звідти він вчиться концептуалізувати Буття та бажати. Звідти – із телевізійних передач, із соціальних мереж та блогів, із відеоігор тощо. Несвідоме бажання малопомалу формується завдяки поглинанню знакових мереж із Umwelt, яка опосередкована об'єктальністю (кастраційними тілесними «розрізами»). Можна сказати, що наше тіло отримує сенс лише тому, що в ньому абсорбуються позначники позасуб'єктного світу, і це штовхає нас до того, щоб вже прямо запитати: «Чи дійсно цей світ «позасуб'єктний»? Можливо, те, що ми сприймаємо як соціальну реальність, є не просто абстрактною множиною словесних та образних елементів і відносин між ними, але місцем спонтанних та / або передбачуваних сходжень, взаємонакладань з'янь несвідомого різних суб'єктів? Більшість спонтанних елементів контекстуального простору, ми це добре знаємо, зазвичай розглядаються як вмістилище моделей для ідентифікацій у напрямках ідеальних образів та Его-Ідеалів. Та чи не виникає в цьому Бажання? Хоча б на деяких етапах? Нижче я дам вичерпні відповіді на ці запитання.

«Когнітивно закритий» характер психічного інтеракціонізму мовних позначників у несвідомому не тільки підкреслюється Ж. Лаканом, коли він намагається пояснити топологію несвідомого з точки зору його «розривів» та «щілин» (Lacan, 1981), але й певним чином даними нейронауки. Останні електроенцефалографічні дослідження (МЕГ) демонструють цікаву мозкову активність під час семантико-лексичної інтеграції на різних лінгвістичних рівнях. В експерименті з китайською вибіркою, на який я тут посилаюся, мовні стимули пред'являлися, що важливо, монотонно, без просодичних підказок (Ding et al., 2015). Отримані результати є відображенням особливої роботи лінгво-індуктивного апарату людської психіки, апарату з інструменталізації цих позначників. Так, у дослідженні відмінні пікові «спайки» в послідовності кор-

тикального збудження відповідають різним типам граматико-синтаксичного сприйняття: від фонем до цілісних пропозицій (рис. 1). Амплітуда нейрональної активації свідчить про певний оброблений компонент мови: звісно, всі ці процеси не супроводжуються фокальною увагою свідомості. Цікаво, однак, те, яким чином реалізується кодування мозком різних мовних стимулів: воно проходить певними «хвилями», «сплесками» або ж, якщо використовувати лаканівську термінологію, «прогалинами», дискретностями. Саме таким чином апарат реєстру Символічного поглинає Реальне в ході дорослішання суб'єкта, маючи у вигляді «бекграунду» ідеально налаштовану під ці процеси нервову систему.

Ж. Рансьєр у своїх філософських працях помітив явища, схожі на вище описані психічні ефекти, номінувавши сферу глибинних есте-

тичних структур «естетичним несвідомим». Але чому саме «несвідомим»? Можливо, саме тому, що чіткої дивергенції між множинами позначників у культуральній сфері та сфері індивідуальної психіки немає. Коли людина продукує дискурс, позначники, вона так чи інакше демонструє несвідоме. Кожен суб'єкт реалізує «аналітичний акт» по-різному (в різних кількостях та пропорціях по відношенню до реєстра уявного), але він завжди є стабільно наявним, і це цілком стосується сфер публічних, зовнішніх, де символізація сексуальності (сублімація) робиться не в контексті переносної «любви» кабінета психоаналітика, а в загальному контексті функціонування соціальних систем та інституцій. У цьому випадку людина, звісно, не входить у порядок дискурса аналітика, але з необхідністю актуалізує своє бажання, яке є центральним

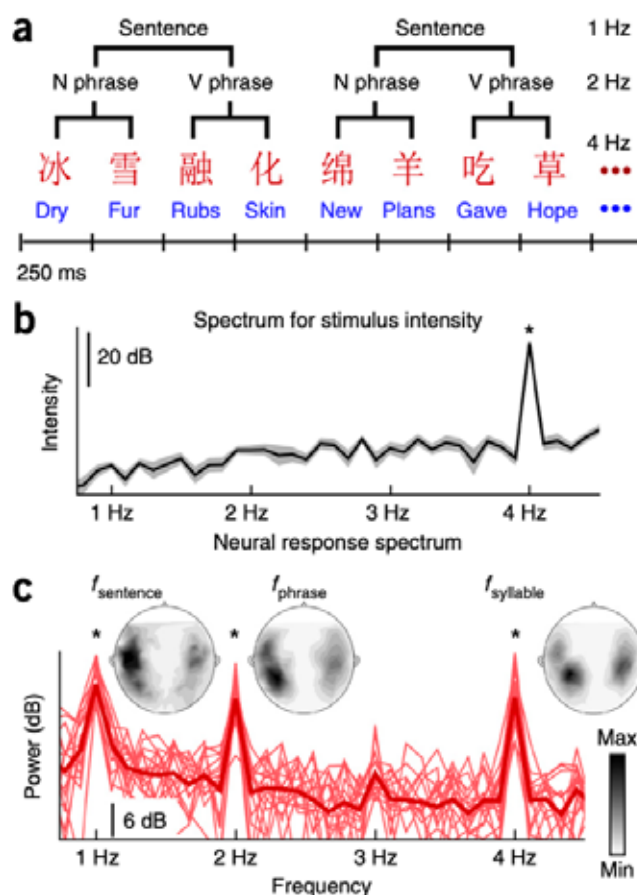

Рис. 1. Частотність невральної активності при кодуванні різних лінгвістичних стимулів. Побудова синтаксичної структури пов'язана з «розривами», дискретними піками активації нейронів залежно від типу мовної одиниці, що обробляється в поточний момент (схема ланцюга позначників у реченні виникає «стрибками» та відображає на рівні роботи мозку т. зв. «ретроактивний ефект»). Зображення було взяте з Ding et al., 2015.

мотиваційним компонентом кожного суб'єкта (у всякому випадку невротичного), і таким чином дає можливість зробити прокреаційний акт «виявлення несвідомого», який є певним лейтмотивом даної статті. Ж. Рансьєр зазначає, що гучні відкриття З. Фрейда на межі були зроблені завдяки особливому простору між тим, що він називає «міфічним записником», та науковим позитивізмом, це – простір «естетичного несвідомого», що «перевизначило предмети мистецтва як специфічні способи з'єднання думки, яка мислить, із думкою, яка не мислить» [Rancière, 2009]. Відомо, що первинні знаки у сапієнсного виду виникли раніше будь-якої мови або генеративних лінгвістичних правил, знаки, з яких згодом склалося образотворче мистецтво. У деякому сенсі структури мистецтва були першорядними способами організації несвідомого, згодом підкріпившись міфологічними наративами та позбавивши первісного суб'єкта анімалістичного існування. Таким чином, Ж. Рансьєр конститує свою власну трансцендентальну естетику, яка подібна до кантіанської та лаканівської. Ба більше, ця естетична система з естетикою в класичному розумінні цього слова пов'язана сильніше, ніж дві вищезгадані. Тобто Ж. Рансьєр мислить несвідоме через структури (в тому числі) літературної естетики, дещо ототожнюючи те, що ми бачимо в способах організації творів, із тим, що у людини коїться в індивідуальній психіці. Тут, як і у випадку Р. Якобсона, на перший план виходить інстанція позначника, багатшаровий процес семіозису. Робота Ж. Рансьєра додатково вказує на найширші рамки несвідомого. Однак очевидно, що, навіть звертаючи увагу на, припустимо, Ф. Шеллінга з фрейд-лаканівських позицій, ми не можемо не замислитися над питанням: «Чим це несвідоме породжується? Адже сам Ф. Шеллінг фрейдистом не був. І тим більше нічого не знав про Ж. Лакана. Звідки в нього несвідоме, яке ми реконструюємо через його тексти?». На цьому етапі слід перейти до анонсованого раніше топологічного проекту інстанції несвідомого.

У лаканівській топології традиційно виділяють дві траєкторії руху в контексті геометричної поверхні: траєкторію «екстрансек»

та «інтрансек». Перша позначає локалізацію умовної лінії ззовні представленої поверхні, тоді як друга, своєю чергою, пов'язана з переходом цієї лінії у внутрішній простір об'єкта (в подібному розміщенні лінія буде нагадувати нескінченно пласку сутність, позбавлену товщини (Poinscaré, 2018), немов вона – чорнильна пляма у вигляді лінійки, що рухається зсередини вподовж поверхні). Якщо застосувати дані концепти стосовно проблематики виникнення феномена несвідомого (завжди спонтанного та неоднозначного), то можна дійти таких висновків. Знаходячись на позиції «екстрансек» на проєктивній площині, представлений на малюнку 2 червоною суцільною лінією (я не буду описувати зображені механізми її формування, але слід підкреслити, що через певні параметризації та розрізи проєктивна площина може бути легко перетворена у такі відомі в лаканівському психоаналізі об'єкти, як стрічка Мебіуса, «внутрішня вісімка» або ж пляшка Кляйна), ми знаходимося в позиції еготичного імагінативного мислення, або ж «порожнього мовлення». Дана топографіка суб'єкта вказує на його належність до порядку ілюзій, нарцисичних ідентифікацій та «сфероїдних» уявлень про себе, тобто уявлень про цілісність, можливість конструктивного задоволення базових емоційних потреб, ефективний саморозвиток. На рівні макросоціального екстернальна топологічна позиція корелятивна загальним естетичним структурам, літературознавчим інтерпретаціям текстів, пошукам психологічних мотивів індивідів і т. д. Усе це мало пов'язано з констатацією інстанції несвідомого. Нездатність побачити наступний «логічний такт» – перехід до позиції «інтрансек» (синя пунктирна лінія на рисунку 2) – і детермінує ігнорування знання, яке суб'єкту одночасно відоме та невідоме, – несвідомого знання. Це ігнорування трапляється не тільки в ході т. зв. «художньо-мистецької критики», але й у ході кабінетної роботи «пси-спеціаліста», у тому числі психоаналітика (наприклад, еготичного підходу). Однак реєстр Уявного запускає механізм, який я описував на початку: це певний ефект здивування та підозри, яка натякає аналітично налаштованому спеціалісту на те, що існує більш глибокий рівень. Цю підозру слід

вважати провідним гностичним афектом психоаналітичного дослідження. Афект в лаканівському психоаналізі, як відомо, вказує на сутність буття (Lacan, 2019). Він завжди асоційований з буттям. Буття при цьому являє собою «розріз», в якому «спалахують» позначники несвідомого бажання.

Проте найбільш важливим в цьому сенсі буде таке запитання: «А що зумовлює перехід або відсутність переходу до позиції «інтрансек»? Чому хтось цей логічний «маневр» реалізує, а хтось – ні?». Відповідь на це питання пов'язана з таким фундаментальним поняттям психоаналізу, як бажання Батька. А точніше, бажання самого З. Фрейда, т. зв. «батька психоаналізу». Активізація ригі-аналітичного бажання завжди нечітка та схильна до осциляторних «сбоїв», мінливості. Це простежується навіть у ході «кабінетного» спілкування з аналізандом: несвідоме ухиляється від резонування, тому що Его має потужні механізми цензури. Із цієї причини перемикання між різними топологічними станами видається вкрай проблематичним, нерегулярним, і в контексті «позакабінетної» роботи тлумачення (в системі фантазмів, на яких тримається Думка, протиставлена Душі (Lacan, 1990)) ця зміна суцільної лінії на пунктирну, можливо, ще більш ускладнена.

Мабуть, слід це навіть назвати не стільки «бажанням З. Фрейда», або «бажанням аналі-

тика», що пов'язане з об'єктальністю в лаканівській теорії, скільки взагалі «бажанням психоаналізу». У центрі цього бажання, дійсно, об'єкт, об'єкт сексуалізований, об'єкт-випадіння, який підпорядковує динаміку драйву. Проте об'єкт даний відрізняється своєю «пропискою» в полі букви: він не має характерного індивідуального невротичного забарвлення, він – це просто він, порожній «досуб'єктний ацефальний» об'єкт лібідо, що становить дисциплінарний інтерес психоаналітичного дослідження. Прийняття опорного постулату лаканівської теорії, постулату про лібідінальну порожнечу в порядку символічного, асоційоване з більш широким прийняттям об'єкта-відкидання як мовної «швачки», *weaver*, що у своїй перспективі перетворення (-ф) на Ф зумовлює функціонування лінгво-семіотичних, естетичних та соцієтальних закономірностей. На це психоаналітику вказує його приголомшливий афект, проте це не афект «впевненості» (знання), але афект нескінченної жаги до встановлення «достовірності» (об'єкт-причина-бажання), схоплювання знання, що себе не знає, на протигагу уявному знанню, що розуміє в собі більше, ніж багато. *еж ага* не до ергономічної однозначності S1, а скоріше, до ланцюга S2, до споглядання невітійної метонімічної динаміки.

По суті, все це нагадує відому фрейдистську модель «подвоєної інскрипції» (Freud,

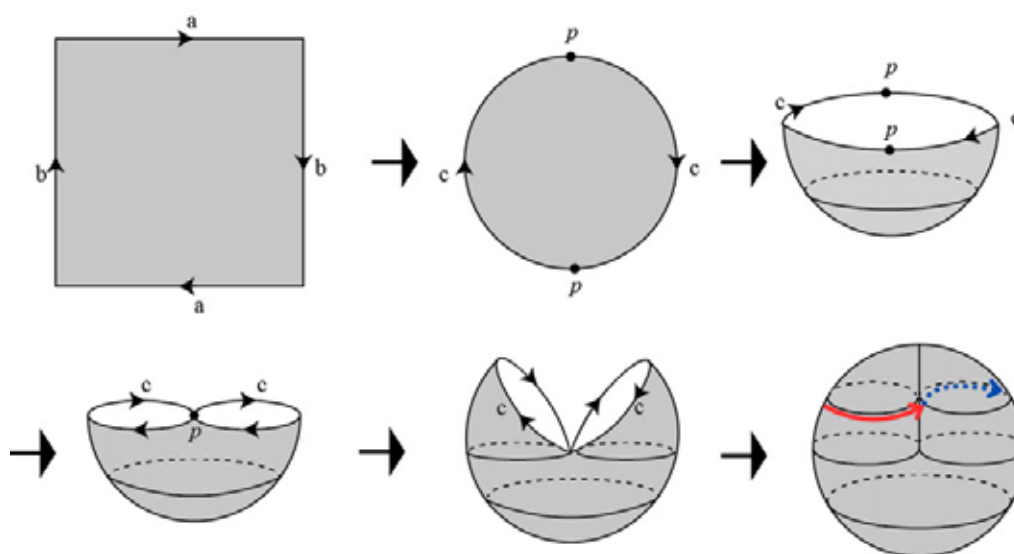

Рис. 2. У правому нижньому куті можна спостерігати описані позиції «естрансек» (червона лінія) та «інтрансек» (синя лінія).
Основу малюнка було взято з: Bragdon, 2014.

1915), в основі якої лежить одночасне перебування ідеї як у топографії несвідомого («інтрансек»), так і в топографії свідомого («екстрансек»). Діалектичне функціонування проєктивної площини, наведене мною, допомагає більш чітко зрозуміти межі та характер роботи описаного З. Фрейдом та рефреймованого Ж. Лаканом психічного механізму.

До того, що я маю на увазі, наближалися різні фахівці, однак, мабуть, контраверсійність самого статусу «психоаналітика» не давала їм можливості здійснити остаточний топологічний «виворот», поставивши під сумнів інституційні аспекти психоаналізу як такі (втім, подібне переосмислення несвідомого може інспірувати набагато більше методологічних та організаційних протиріч). Дещо схоже, розмірковуючи про процедуру *passee*, висловлював Г. Тупіамба. Він, окрім іншого, застосовував конструкт «рівня», а також конструкт «аналітика від», де прийменник позначає діалектику руху «від клініки до Школи» та «від Школи до клініки», що, звісно, більше нагадує уявно-сферичні проєкції ідеального знання з чітко оформленою поверхнею для ідентифікації майбутніх аналітиків (Turinamba, 2021). Погляди, представлені в даній статті, відрізняються також від відомої лаканівської біфуркації «екстенсії» та «інтенсії» (Lacan, 2001), перемикання між якими «французький З. Фрейд» так і не спромігся структурно роз'яснити. Проте слід зауважити, що явище трансферу в даному контексті функціонування системи несвідомого, очевидно, не може бути критерієм «латералізації» або «медіалізації» (від прикметника «медіальний») психоаналітичного мислення. До речі, серед багатьох сучасних мислителів, мабуть, ближче до всіх до наших поглядів А. Бадью, який висловлював гіпотези стосовно універсального «психоаналітичного мислення», мислення загалом, на противагу «мисленню в Лакані» (Badiou et al., 2018): таку субстанційність, яку пропоную я, дійсно зручно теоретизувати через теорію множин, однак погляд на несвідоме через бадьюанську призму потребує окремих напрацювань.

Для досягнення ще більшої міждисциплінарної евристичності можна дещо ототожнити репрезентовану вище концепцію з тим,

що нідерландський лінгвіст Т. А. ван Дейк називає «соціокогнітивним інтерфейсом», як таким психічним засобом, завдяки якому в індивідуальній дискурсивності інтегруються суспільні схематизми та конкретно-персональні когнітивні структури (Van Dijk, 2014). При цьому Т. А. ван Дейк, пропонуючи загальну теорію контекстуальних ментальних моделей, недостатньо прояснює сутність цього «інтерфейсу», його конкретні закономірності та механізми функціонування. Центральним поняттям у даному мовному фреймворку є поняття контролю. Але як саме контекстуальна модель контролює висловлювання, семантичні та епізодичні моделі? Я спробував заповнити дану лакуну й провести редукцію соціетального та індивідуального саме через активізацію концепту «бажання», який має глибоку теоретичну пропрацьованість в психоаналітичній епістемології. Це вирішує відомі парадокси макро- та мікропідходів до вивчення людини та його культуральної «локомоції». Чи не робить це саме, наприклад, С. Жижек (відомий «діалектик-з'єднувач», «комутатор» абстрактного, загального з конкретним, індивідуальним), аналізуючи масову культуру, ідеологію, і при цьому знаходячи метафоричний ефект «дублювання», проєкції аналітичного апарату Ж. Лакана на макрорівень суспільства, навіть історії?

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна було б знову звернутися до уявного експерименту та додатково проблематизувати наступний теоретичний момент. Якщо на нашій планеті, Землі, взагалі не лишилося б людей (припустимо, вони б миттєво усі зникли), могли б ми сказати, що на ній все ще існує несвідоме? На це питання я схильний відповідати однозначно: «Ні!». У цьому контекстуальному просторі важливо зберегти лінію демаркації між поняттями «онтичного» та «онтологічного». *Das Seiende*, те, що М. Гайдегер називає «існуючим», може бути наявним і без виміру людського (онтичне існує), проте присутність, яка асоційована з проясненням питання буття всередині своєї функції буття (Heidegger, 2008), може проявитися онтологічно тільки при активізації людської об'єктальності, об'єктальності бажання. Несвідоме, згідно з представленою

в даній роботі концепцією, існує виключно в рамках суб'єктивної логіки, яка задається креаціоністським бажанням З. Фрейда, бажанням психоаналізу. Несвідоме не може бути редуковано до явища спілкування аналізанда із «суб'єктом-що-імовірно-знає», адже звернення до позначника, життя в його функ-

ції «розриву» саме по собі передбачає семіотично обумовлені спроби досягнути власну сексуальність. Таким чином, несвідоме слід розуміти як ефемерний дискретний ефект переходу в позицію «інтрансек» суб'єкта, що тим чи іншим шляхом залучився до епістемі психоаналізу.

Список літератури:

- Badiou, A., Reinhard, K., & Spitzer, S. (2018). *Lacan: Anti-Philosophy 3*. New York: Columbia University Press.
- Bragdon, S. (2014). Survey of graph embeddings into compact surfaces [Unpublished master's thesis]. University of Maine.
- Ding, N., Melloni, L., Zhang, H., Tian, X., & Poeppel, D. (2015). Cortical Tracking of Hierarchical Linguistic Structures in Connected Speech. *Nature Neuroscience*. 19. 10.1038/nn.4186.
- Freud, S. (1915). *The Unconscious* (Standard Edition, vol. 14, pp. 159–190). London: Hogarth.
- Heidegger, M. (2008). *Being and Time*. HarperCollins.
- Jakobson, R. (1985). *Selected Writings*. VII. Berlin. New York. Amsterdam: Mouton.
- Lacan, J. (1981). *The Seminar of Jacques Lacan. Book XI, Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed.; A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1991). *Le Séminaire, Livre XVII, Tome 17: L'envers de la Psychanalyse*. Paris: Seuil.
- Lacan, J. (1999). *Encore. The Seminar of Jacques Lacan: On Feminine Sexuality, the Limits of Love and Knowledge (Book XX)*. New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (2001). *Autres Écrits*. Paris: Seuil.
- Lacan, J. & Copjec, J. (Ed.). (1990). *Television: A Challenge to the Psychoanalytic Establishment*. New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. & Miller, J.-A. (Ed.). (2019). *Desire and Its Interpretation: The Seminar of Jacques Lacan, Book VI*. (B. Fink, Trans.). Cambridge: Polity Press.
- Lacan, J. (2020). *The Seminar of Jacques Lacan. Book 5, Formations of the Unconscious* (J.-A. Miller, Ed.; R. Grigg, Trans.; Paperback ed). Cambridge: Polity Press.
- Mellard, J. (2006). *Beyond Lacan*. Albany: SUNY Press.
- Nasio, J.-D. (1998). *Five Lessons on the Psychoanalytic Theory of Jacques Lacan*. New York: State University of New York Press.
- Poincaré, H. (2018). *Science and Hypothesis: The Complete Text*. London: Bloomsbury Academic.
- Rancière, J. (2009). *The Aesthetic Unconscious*. Cambridge: Polity.
- Sapir, E. (1927). The Unconscious Patterning of Behavior in Society. In *The Unconscious: A Symposium*, C. Child, K. Koffka, J. Anderson, J. Watson, E. Sapir, W. Thomas, M. Kenworthy, F. Wells, & W. White (Eds.), pp. 114–142. New York: Alfred A. Knopf.
- Tupinambá, G. (2021). *The Desire of Psychoanalysis: Exercises in Lacanian Thinking*. Evanston: Northwestern University Press.
- Van Dijk, T. (2014). Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. In *Methods for Critical Discourse Analysis*, Ruth Wodak & Michael Meyer (Eds.), pp. 62–86. London: Sage.
- Van Haute, P. (2002). *Against Adaptation: Lacan's «Subversion» of the Subject*, transl. P. Crowe & M. Vankerck. New York: Other Press.
- Бадью, А. (2009). *Концепт моделі. Вступ до матеріалістичної епістемології математики* (А. Репа, пер.). Київ: Ніка-Центр.
- American Psychological Association. (n. d.). *Journals*. <https://www.apa.org/pubs/journals>.

Анотація. Контroversійний характер поняття несвідомого створив у сфері психоаналітичної практики чимало антиномічних проблем, що актуалізувало необхідність його комплексної реінтерпретації. У статті теоретично переосмислені як «класичні» фрейд-лаканівські погляди на несвідоме, так і погляди інших сучасних авторів психоаналітичного та філософського дискурсивних спрямувань (Х.-Д. Назіо, Р. Якобсон, Е. Сепір, Ж. Рансьєр, А. Бадью). На основі лінгвістичної теорії позначника несвідоме в статті було універсально концептуалізоване як глобальна макрокультурна сутність, яка не обмежується детермінантами психоаналітичного сетінгу (тобто механізмами трансферу та психоаналітичного «кабінетного» акту). Інстанція витісненого, згідно з представленим у статті фреймворком, може бути досліджена без залу-

чення конкретного суб'єкта в дискурс аналітика: вона позбавлена феноменології реактивності з боку аналізанда та пов'язана із загальною циркуляцією «матерії» суб'єкта несвідомого (позначників) у культурному просторі. У роботі доводиться, що поява несвідомого як «розриву» породжується специфічним психічним актом суб'єкта, який асоційований з особливим Бажанням і націлений на прояснення онтологічної нехватки порядку Символічного. Задля наглядної ілюстрації процесів розмежування та взаємопроникнення між сферами психоаналітичного та загально-соціального були застосовані принципи топологічного мислення, пов'язані з таким геометричним об'єктом, як проєктивна площина. Зокрема, розглянуті в статті позиції «екстрансек» (еготичний дзеркальний рівень погляду на позначник як на знак) та «інтрансек» (проникнення у мовлення як *lalangue* та аналіз текстів *Umwelt* в якості взаємоперетинань сигніфікаційних ланцюгів) являють собою два полюси відносин психоаналітично налаштованого суб'єкта з «бажанням З. Фрейда».

Ключові слова: афект, Лакан, структурний психоаналіз, нейропсихоаналіз, несвідоме, дискурс, позначник, топологія.

Abstract. The controversial nature of the concept of the unconscious has generated numerous antinomic problems within psychoanalytic practice, necessitating its comprehensive reinterpretation. This article offers a theoretical reassessment of both the «classical» Freudian-Lacanian perspectives on the unconscious and the views of other contemporary authors within psychoanalytic and philosophical discourses (H.-D. Nasio, R. Jakobson, E. Sapir, J. Rancière, A. Badiou). Drawing on the linguistic theory of the signifier, the unconscious is conceptualized as a global macro-cultural entity that transcends the determinants of the psychoanalytic setting (i.e., mechanisms of transference and the «consulting room»/«cabinet» act). According to the framework presented in the article, the instance of repression can be explored without directly involving a specific subject in the analyst's discourse. It is stripped of the phenomenology of reactivity on the part of the analysand and is instead linked to the general circulation of the «material» of the unconscious subject (signifiers) within the cultural space. The study argues that the emergence of the unconscious as a «rupture» is engendered by a specific psychic act of the subject, which is associated with a particular Desire and aimed at clarifying the ontological lack within the Symbolic order. To illustrate the processes of differentiation and interpenetration between psychoanalytic and broader social domains, the article employs principles of topological thinking related to the geometric object of the projective plane. Specifically, the positions of «extrinsic» (the egoic, mirror-level view of the signifier as a sign) and «intrinsic» (penetration into speech as *lalangue* and the analysis of *Umwelt* texts as intersections of chains of signification) represent two poles of the psychoanalytically attuned subject's relationship with the «desire of S. Freud».

Key words: affect, Lacan, structural psychoanalysis, neuropsychanalysis, unconscious, discourse, signifier, topology.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0